

EDITORIAL

Editorial: els Balcans, a la cruïlla

Ruth Ferrero-Turrión, Ioannis Armakolas

Concentració de ciutadans al Bulevar Nacionalne Revolucije, la línia que separa l'est i l'oest de la ciutat a Mostar, Bòsnia i Hercegovina, el 19 de febrer de 2014. Les persones concentrades expressaven el seu malestar contra els líders polítics, el tancament de fàbriques i la pèrdua de llocs de treball. Aquest tipus de protestes es van reproduir durant setmanes en diferents ciutats d'aquest país arran de les mobilitzacions de principis de febrer de 2014. Alguns analistes van parlar de "primavera bosniana". Fotografia: Dado Ruvic/Reuters

En les dècades recents, i potser fins i tot des de fa més temps, no hem parat prou atenció als Balcans, una regió perifèrica de la Unió Europea. Les guerres dels anys noranta, que van conduir a la dissolució de Iugoslàvia, i la mala gestió postconflicte tant per part dels actors locals com globals (principalment els Estats Units i la UE), han deixat els països afectats desemparats. Durant anys, la regió ha esperat que es complissin les promeses que Brussel·les feia quan se celebraven cimera, començant per les de Santa Maria da Feira i Zagreb el 2000. A la Cimera de Salònica del 2003, el Consell Europeu es va comprometre a avaluar el procés d'ampliació cas per cas, és a dir, segons el progrés de cada país. Aleshores es va adoptar l'anomenat enfocament de *curva*, que va introduir certes implementacions com el Procés d'Estabilització i Associació el 2000, amb el qual la UE volia estabilitzar i accelerar l'ampliació (o almenys això és el que es va dir). Tot i això, només uns quants països de la regió han aconseguit avançar en el procés d'adhesió i s'han convertit en estats membres: Eslovènia el 2004, Bulgària i Romania el 2007 i Croàcia anys després, el 2013. Després, l'única cosa que ha rebut la regió ha sigut silenci i indiferència; això ha continuat així fins que han arribat les crisis humanitàries i geopolítiques.

Durant la dècada del 2010, les polítiques de la Unió Europea van fer un gir important en el

camí cap al preuat objectiu d'integrar els Balcans occidentals a la UE, alhora que, durant aquest període, la frustració dels països de la regió creixia exponencialment. Les raons eren diverses: la preocupació de la UE per fer front als reptes polítics de les successives crisis greus que s'entrellaçaven, el gir conservador a les societats europees després de la crisi de la zona euro, la complexitat dels problemes interrelacionats als Balcans (que incloïen una gran quantitat de qüestions d'estatus sense resoldre), etcètera. La llista segueix.

Independentment dels motius, encara que justificats, de la fatiga creixent de l'ampliació europea, el missatge no va passar desapercbut per a les elits polítiques i la ciutadania dels Balcans. La UE havia promès integrar els Balcans occidentals, però òbviament no tenia pressa per acceptar nous membres, i l'expectativa de l'adhesió podia ser, fins i tot, qüestionada. Per si algú ho dubtava, la declaració del 2014 de l'aleshores president de la Comissió Europea, Jean-Claude Juncker, afirmant que no hi hauria processos d'adhesió durant el seu mandat, va consolidar la por que les regles del joc havien canviat en l'àmbit de l'ampliació de la UE.

Durant la dècada següent, la fortuna de la regió ha empitjorat indubtablement. Condicionats per circumstàncies difícils, els països de la regió han abandonat les esperances que tenien posades en la Unió Europea. La UE no només ha perdut credibilitat entre la població d'aquests països, sinó que, a més, ha perdut la influència que exercia, assumida ara per altres actors com Rússia, la Xina, Turquia i els Emirats Àrabs Units.

El 2014, Alemanya va llançar una iniciativa coneguda com el Procés de Berlín, que pretenia assegurar que els països de la regió continuessin sent candidats a l'adhesió. Tot i això, va aconseguir tot el contrari: va incrementar la por al fet que la Unió Europea busqui alternatives de cooperació regional. Amb poques excepcions, la reculada democràtica als Balcans occidentals es va accentuar, i també es va produir un estancament de les reformes vinculades als criteris europeus d'adhesió. A banda de la resolució significativa de la disputa entre Grècia i Macedònia del Nord sobre la qüestió del nom del país, els conflictes bilaterals i les qüestions de reconeixement han continuat vigents, al mateix temps que han augmentat les tensions. La situació socioeconòmica a la regió s'ha deteriorat, i això ha portat a nombrosos ciutadans dels sectors més dinàmics de les societats dels Balcans occidentals a emigrar a l'Europa de l'Est, incloent-hi els joves, que han rebut una bona educació.

Durant l'última dècada, la reculada democràtica als Balcans occidentals s'ha accentuat, i les reformes vinculades als criteris d'adhesió a la Unió Europea s'han estancat

Per afegir ferro a l'assumpte, la UE va frustrar les expectatives de l'experiment democràtic més prometedori de la regió dels darrers temps. El govern socialdemòcrata de Macedònia del Nord va fracassar en l'avenç del seu camí cap a l'adhesió a la UE, malgrat els grans esforços per acabar amb el passat semiautoritari i després d'haver adoptat compromisos

dolorosos amb els seus veïns, Grècia i Bulgària, per resoldre conflictes pendents. A més, l'augment de les tensions en el conflicte entre Sèrbia i Kosovo i l'amenaça creixent del secessionisme serbi a Bòsnia i Hercegovina són indicis clars que reforcen una perspectiva amenaçadora: que la regió torni a caure en un escenari de crisi i inestabilitat.

El compromís de la Unió Europea amb la regió mai no ha estat decisiu. És cert que el finançament no ha deixat mai d'arribar, però lluny d'aprofundir en els processos de transformació democràtica, en el millor dels casos aquest finançament ha conduït a la immobilitat i, en el pitjor dels casos, a la construcció de règims il·liberals. Per tant, la política implementada per Brussel·les, basada en el principi de condicionalitat i focalitzada més en l'estabilitat i en la seguretat que no pas en la democràcia, no ha ajudat a accelerar el progrés de la regió.

Amb la regió en una situació precària, el 2022 va arribar la invasió russa d'Ucraïna, que va provocar la revitalització del procés d'ampliació de la UE. La perspectiva d'adhesió a la Unió Europea d'Ucraïna i Moldàvia ocupa clarament el primer pla d'aquest nou context, però els responsables polítics de la UE insisteixen que l'adhesió dels Balcans occidentals torna a situar-se en el punt de mira. Ara hi ha més propostes d'adhesió tant a Brussel·les com en moltes de les capitals europees, i els líders són més receptius. Tanmateix, com diu el refrany, gat escaldat amb aigua tèbia en té prou. Els líders i la ciutadania dels Balcans occidentals mantenen l'escepticisme sobre si el canvi en les polítiques d'adhesió de la UE és veraç. Aquest escepticisme està clarament justificat per les tensions creixents entre Kosovo i Sèrbia i també a Bòsnia i Hercegovina, pels resultats electorals a Macedònia del Nord i perquè els líders serbis mantenen l'equidistància política entre la Unió Europea, d'una banda, i la Xina i Rússia, de l'altra.

Potser l'instint dels Balcans no va gaire desencaminat. La UE haurà de canviar completament d'opinió i sotmetre's a diversos canvis polítics complexos per poder fer efectives les noves adhesions. Els resultats de l'extrema dreta a les últimes eleccions al Parlament Europeu i a nombroses eleccions tant nacionals com regionals als estats membres indica que hem entrat en un nou període de volatilitat política. Aquest context no s'ajusta amb el canvi de mentalitat progressista que cal que facin les societats europees per acceptar estats políticament i econòmicament més febles com a membres de ple dret de la UE.

En l'àmbit polític de la UE, no hi ha consens sobre si calen canvis institucionals radicals per acceptar nous membres o si això es pot fer d'acord amb els Tractats i el marc institucional ja existents. Alguns estats membres estan pressionant per implementar reformes de més llarg abast, que podrien incloure l'ampliació del sistema de vot per majoria qualificada a nous àmbits polítics, un canvi al qual segurament s'oposaran els estats més petits. La càrrega financera de noves adhesions, incloent-hi la d'Ucraïna, que segurament tindrà impacte en moltes àrees polítiques, crearà més friccions; queda per veure com aquestes es resoldran (o no). Gestionar la (re)distribució del poder i els recursos entre més de trenta membres de la UE també serà una tasca difícil. Tant se val que pensin els diferents estats sobre la necessitat d'integrar els antics veïns de l'Est o els països dels Balcans occidentals: la política i el ritme del canvi dependrà de les agendes nacionals i dels interessos materials

dels diferents estats membres.

La càrrega financera de noves adhesions, incloent-hi la d'Ucraïna, crearà més friccions

L'ambigüitat geopolítica de certs països candidats també serà objecte de preocupació, especialment pels estats centreeuropeus i els nòrdics. Al cap i a la fi, encara que la guerra a Ucraïna hagi reforçat l'esperança que la UE prendrà finalment mesures decisives cap a noves adhesions, la integració europea completa de l'Europa de l'Est i del Sud-est no està garantida en els pròxims anys.

El monogràfic de la Revista IDEES, un espai de reflexió

El número de la Revista IDEES sobre els Balcans aborda aquestes i altres qüestions essencials per entendre la realitat actual de la regió. Al primer bloc, comencem amb un repàs sobre la dissolució de Iugoslàvia, on Ivan Vejvoda analitza els moments clau del conflicte, el primer que va tenir lloc en terreny europeu des de la fi de la Segona Guerra Mundial. L'article aborda les característiques que diferencien les societats balcàniques, que se sostenen mitjançant l'absència d'una cultura política democràtica, així com la tendència cap a l'etnització de la política; una qüestió que, en última instància, va conduir a les anomenades guerres de Iugoslàvia. En el següent article, Esma Kućukalić aborda els problemes relacionats amb la construcció d'identitats nacionals que han tingut lloc a diversos països, prestant especial atenció al cas de Bòsnia i Herzegovina. Vjieran Pavalakovic, per la seva banda, escriu un article plenament focalitzat en la justícia transicional i les dificultats que afronten Bòsnia i Hercegovina i altres països en l'àmbit de la memòria històrica. En aquest text, l'autor ens adverteix del risc de la inestabilitat a la regió com a conseqüència de qüestions no resoltes vinculades al passat.

Al segon bloc, reflexionem sobre la democràcia i la participació política. L'article d'Alejandro Esteso Pérez parla sobre els processos de canvi polític i les dificultats que implica aproximar-se a sistemes democràtics que inclouen tendències il·liberals de diferents tipus. La mobilització social és el tema de l'article de Berta López-Domenech, que assenyalava com, més enllà de les qüestions vinculades a cada país, han aparegut altres problemes més globals vinculats al medi ambient, als drets LGBT i a la regeneració democràtica. En un esforç per debatre qüestions més transversals que afecten problemes de naturalesa social, Miruna Troncotă analitza, al seu article, la situació dels joves, un grup que busca el seu lloc a la societat.

El tercer bloc reflexiona sobre qüestions relacionades amb els biaixos socioeconòmics més significatius a la regió: des de la crisi demogràfica, explicada per Tim Judah, fins al retrat del desenvolupament econòmic que s'ha produït durant els darrers trenta anys als sis territoris que van emergir després de la dissolució de Iugoslàvia, a càrrec de Milica Uvalić.

En conjunt, els tres primers blocs tracen les línies de continuïtat entre les societats dels Balcans i les de la resta d'Europa. Però, és clar, no podem oblidar-nos del procés d'adhesió a la Unió Europea.

El propòsit d'aquest número de la Revista IDEES és mostrar els debats més rellevants que tenen lloc als Balcans a través d'una visió interdisciplinària

El quart bloc aborda l'ampliació europea des d'una perspectiva doble: d'una banda, Isabelle Ioannides analitza la qüestió des del punt de vista de Brussel·les, mentre que Simonida Kacarska reflexiona sobre la percepció d'aquest procés des dels Balcans occidentals. Ambdós articles mostren dos punts de vista d'un únic procés: aquell que hauria de conduir a la futura integració d'aquests països al projecte europeu. Els textos també exploren els debats que hi ha entre els diversos països de la regió en relació al procés d'ampliació de la Unió Europea.

El darrer bloc se centra en temes de geopolítica, seguretat i defensa, incloent-hi la necessitat de la cooperació regional, qüestions essencials a l'hora d'entendre les dificultats que afronta tota la regió d'una forma més global. Engjellushe Morina analitza la cooperació regional com una qüestió d'extrema importància, ja que sense la connectivitat i el desenvolupament d'infraestructures, el progrés real de la regió no seria possible. Per la seva banda, Florent Marciacq enllaça la necessitat dels països de la regió d'acostar-se a la Unió Europea amb la preocupació per la seguretat i l'estabilitat. En el seu article, Ana Krstinovska repassa les influències geopolítiques de potències com la Xina o Rússia, després de l'oblit de la regió per part de Brussel·les. El seu text se centra en com aquestes potències han augmentat la seva empremta als Balcans occidentals, i com la percepció de la seva presència en aquests països ha provocat una onada de descontentament important cap al projecte europeu. Finalment, Eric Hauck aborda els llaços de solidaritat de Catalunya amb les comunitats de l'antiga Iugoslàvia i el sud-est d'Europa, enfocant-se especialment a la cooperació entre Barcelona i Sarajevo.

El propòsit d'aquest número de la Revista IDEES és mostrar a un públic més ampli els debats més rellevants que tenen lloc a la regió dels Balcans, i fer-ho a través d'una visió interdisciplinària que engloba història, societat, política, economia i, és clar, geopolítica. Davant de la situació geopolítica actual i de les decisions que es prendran sobre el futur de la Unió Europea i l'adhesió, conèixer les diferents perspectives sobre les qüestions més importants és essencial si volem entendre el que està en joc.

Ruth Ferrero-Turrión

Ruth Ferrero-Turrión és professora de Ciència Política i Estudis Europeus a la Universitat Complutense de Madrid i investigadora associada a l'Institut Complutense d'Estudis Internacionals (ICEI-UCM). El 2019 va ser guardonada amb el Premi de Recerca en Estudis Europeus de la Fundació Europea i Iberoamericana de Yuste. Ha treballat com a assessora de polítiques públiques a l'Administració General de l'Estat, en qüestions relacionades amb les polítiques migratòries i la Unió Europea, i també a la Direcció General de Relacions Exteriors (RELEX) de la Comissió Europea. Ha ocupat posicions acadèmiques a la Universitat Pontifícia de Comillas, a la Universitat Internacional d'Andalusia i a la UNED. També ha sigut investigadora (*Research Fellow*) a la Universitat de Columbia, a la London School of Economics, a la Universitat Babeş-Bolyai de Romania, a l'Hungarian Institute of International Relations, a l'Open Society Foundation de Sofia i a l'Institute of International Relations de Praga, on va ocupar la posició de *Non-Visegrad Fellow*. Ha sigut investigadora visitant a la Universitat de Leipzig i al Leibniz Institute for East and Southeast European Studies de Regensburg. Així mateix, ha estat professora convidada a les Universitats de Coimbra, Bochum, Florència, Varsòvia i Toulouse Science Po. Les seves àrees d'especialització són la política europea —amb especial atenció al veïnatge i a l'ampliació de la UE— la política exterior i les polítiques migratòries. Ha participat en diversos projectes nacionals i internacionals relacionats amb l'ampliació de la Unió Europea, les minories nacionals, l'estat de dret, les polítiques d'immigració i el control de fronteres, així com en múltiples congressos, trobades i seminaris. Forma part del consell consultiu d'ICONS-Spain i dels consells editorials de les revistes *Política Exterior* i *Papeles de Europa*. És vicepresidenta de l'associació Mas Demo. És analista habitual a diversos mitjans de comunicació. Juntament amb Ioannis Armakolas, ha coordinat el número de la Revista IDEES "Els Balcans, a la cruïlla".

Ioannis Armakolas

Ioannis Armakolas és professor associat de Política Comparada del sud-est d'Europa al Departament d'Estudis Balcànics, Eslaus i Orientals de la Universitat de Macedònia (Tessalònica) i investigador a la Fundació Hel·lènica per a la Política Europea i Exterior (ELIAMEP), on lidera el programa de recerca sobre el sud-est d'Europa. També és investigador visitant al Centre Robert Schuman de l'Institut Universitari Europeu de Florència i membre de la xarxa Europe's Futures de la fundació Erste. És integrant del grup independent d'alt nivell sobre interdependències de veïnatge de la Unió Europea i membre del grup de treball per a la formació de l'Oficina Bilateral de Cooperació Juvenil entre Grècia i Macedònia del Nord. Juntament amb Ruth Ferrero Turrión, ha coordinat el número de la Revista IDEES "Els Balcans, a la cruïlla".